

אליהו רוזנהיים, תצא נפשי עליך: הפסיכולוגיה פוגשת ביהדות

הוצאת ידיעות אחרונות, ספרי חמד, 2003, 318 עמ'

פרופ' רוזנהיים שוב זיכה אותנו בספר חשוב ומועיל. ספרו הקודם שיצא לאור בתש"ן (1990), הציע את משנתו בסוגיית הטיפול הנפשי, הפסיכותרפיה. בספר הוא הדגיש את ההיבט החוויתי, וכך צויין גם בשם הספר "אדם נפגש עם עצמו, פסיכותרפיה: החוויה ותהליכיה". המחבר רואה בחוויה ערך בעל משקל מכריע בטיפול נפשי. גם בהבנת היהדות בפגישתה עם הפסיכולוגיה, החוויה תופסת מקום מכובד ביותר.

מטרת הספר היא להפגיש את היהדות כפי שהיא משתקפת בכתובים ובדברי חז"ל, עם הפסיכולוגיה המודרנית, וכפי שכתב: "ספר זה נועד להפגיש את הקורא עם עמדותיהם של חז"ל בסוגיות פסיכולוגיות שונות. אין בספרות חז"ל 'מסכת פסיכולוגיה' סדורה... עמדות החכמים בנושאים עיוניים מעין אלו לא נמסרו ולא הונחלו בצורה שיטתית" (עמ' 20). המחבר מנסה לדלות מדברי חז"ל את השקפותיהם לגבי מספר נושאים כגון עולם הרגשות: כעס וקנאה ופחד, שמחה ועצב ועוד.

חלקים חשובים בספר הוקדשו לביזור האמפטיה, האבלות והמיניוּת. הוא נועל את הספר בדיון על הקשר והיחס בין הכורא יתברך ועם ישראל, וכהקדמה לכך נכנס לסוגיית ייחוס רגשות לקדוש ברוך הוא. פרופ' רוזנהיים כותב בצורה ברורה ובהירה והקריאה מהווה חוויה נעימה. אין ספק, שהספר מגשים את ייעודו לפתוח אשנב רחב גם לאלו הרחוקים מרוח חז"ל ודרכי חשיבתם. הספר הוא תוספת חשובה לספרים שפורסמו בתקופה האחרונה הדנים במפגש בין היהדות לפסיכולוגיה, חלקם באנגלית וחלקם בעברית וכיניהם גם ספרי "דת ופסיכולוגיה: נקודת מפגש", בו אני מתייחס לנושאים שונים מאלו שפרופ' רוזנהיים דן בהם. הוא מתייחס לנושאים המאופיינים על-ידי החוויות ואני מתייחס יותר לנושאים תאורטיים חשובים בפסיכולוגיה המודרנית כדוגמת מושג הבלתי מודע, החוויה הדתית ומהות וטבע האדם.

כפסיכולוג קליני מומחה ורגיש הוא מייטיב לתאר את השפעת הרגשות על התנהגותנו, הוא מראה שחז"ל היו ערים לזה וגילו הבנה עמוקה בסוגיה זו: "אולם תהליכי נפשו של האדם לא זו בלבד שלא היו זרים להם, אלא שהתייחסות אליהם הניבה גם הלכות, אמרות, פתגמים וסיפורי מעשה — כל אלה במטרה להשפיע על הנפש האנושית ולנסות לעצבה" (עמ' 21).

המחבר קושר אימרות חז"ל בנושא מסויים נימה בנימה וכך מוצג הנושא בצורה רחבה הכוללת מספר היבטים של הנושא הספציפי. דבריו שופכים בהרבה מקומות אור נוסף על דברי חכמינו.

משום שבלתי אפשרי שאנשים יהיו תמימי דעות בכל הנושאים, ברצוני לציין גישה אחרת לכמה נושאים הנידונים בספר. אמנם המחבר בעצמו כותב שהפרשנות הניתנת בספר לדברי חז"ל, אינה הדרך היחידה בה אפשר להבינם (עמ' 20). עמדתי היא שלא זו בלבד שאפשר להציע פירושים אחרים, אלא שהגישה הכוללת שדוגל בה המחבר, והיא הבנת הדברים בצורה פסיכולוגית חווייתית, עלולה בנושאים מסויימים להטעות.

בספרות המקצועית בנושא הפילוסופיה והפסיכולוגיה של הדת ^{קא} עוררין על הגישה המנסה להבין את התופעה הדתית על-ידי שימוש במושגים וכלים הלקוחים מתחומים אחרים. גישה כזו מכונה Reductionism, היא אינה רואה בדת תופעה sui generis, כלומר שהדת היא אוטונומית ועומדת בזכות עצמה ואיננה זקוקה או מוסכרת על-ידי תאוריות פסיכולוגיות, סוציולוגיות, אנתרופולוגיות וכדומה. יתר-על-כן, מחלוקת זו אינה ייחודית לתאוריות המנסות להסביר את התופעה הדתית, היא קיימת באנתרופולוגיה, בסוציולוגיה וכדומה — גישתו של פרופ' רוזנהיים אמנם תורמת להבנת התופעה הדתית לאור הפסיכולוגיה, אבל עלולה להטעות בכך שהנימה הפסיכולוגית עלולה להקטין את המשמעות הרוחנית-פילוסופית דתית. המפגש בין האנושות לבורא, וכן התנהגותם של איתני עולם כמו האבות והנביאים, חובקים זרועות עולם ומאופיינים על-ידי התעמקות בחישובים של נצחיות והתגשמות רצון הבורא יתברך שמו, והן הרבה מעבר לפעולות מנגנוני הגנה או דיסוננס קוגניטיבי.

דוגמה המדגימה את הביקורת הנ"ל היא הסבריו של המחבר להתנהגותו של אברהם אבינו ע"ה לעומת התנהגותו של דוד המלך ע"ה (עמ' 33). מוצג שם ניתוח יפה ותמציתי של דרכי פעולתם של מנגנוני הגנה, של השלכה ועידון (סובלימציה). הוא מייחס לאברהם אבינו ע"ה שימוש בדרך העידון בעוד שדוד המלך לא הצליח בדרך זו, וניסה להתגונן מפני עולם הדחפים על-ידי הרחקתו המלאה מהם. המחבר מצטט דברי חז"ל ומסביר את דבריהם על-ידי ייחוס דרך מסויימת של הפעלת מנגנון הגנה לכל אחד מהם. גישה זו נראית לי הקטנת דמויותיהם. אברהם אבינו כאחד מהאבות נערך כמרכבה לשכינה ובזכותו העולם נברא ודוד המלך נתפס (בש"ה ואחרים) כרגל הרביעית של המרכבה בכך שחידש את דרך התשובה, ומתואר בחז"ל כסמל התשובה, תכונה שכאה לו בירושה מאבי שבטו, יהודה. התנהגותם סללה דרכים וקבעה נורמות, אברהם אבינו אבי מדת החסד ועמודו של עולם (לשון הרמב"ם, לקוח מהמדרש) באמונה. דוד המלך פילס דרך התשובה ומהווה אור לדורות הבאים ומוביל למלך המשיח. הבנה נכונה של נקודות אלו שופכת אור שונה על דמויות אלה למרות שגם הן אנושיות, ומעמידה אותן במימדים אחרים שאינם נזקקים לשימוש במושגים של מנגנוני הגנה כדי להסבירם.

קביעה גורפת כפי שעושה פרופ' רוזנהיים (בעמ' 19), שרוב דברי חז"ל קרובים יותר לקוטב החווייתי, לעומת הקוטב האינטלקטואלי, נראית כצועדת בדרכם של תיאולוגי הדת מהמאה התשע עשרה. כידוע, במאה זו אנשים כמו שליארמאכר הדגישו את הצד החווייתי והרגשי בדת בכדי להציל את הדת מהביקורת של קנט ואחרים. הם חשבו שבכך מצאו פינה לדת שאינה חשופה לביקורת הנ"ל, וכך אפשר להציל את הדת ולהעמידה על בסיס אחר מזה של העמקה אינטלקטואלית. נראה לי שוב להדגיש שבהחלט יש מקום להאיר את הדת מנקודת הרגש ועבודה יפה ותרומה חשובה מגיש לנו המחבר, אולם יש להסתייג מקביעתו הנ"ל, במיוחד כשהוא דן בנושא ייחוס רגשות לקדוש ברוך הוא והאינטימיות בין הקב"ה לישראל. נושאים יסודיים אלו ראויים שיידונו מנקודת מבט המתבססת על ספרי יסוד כגון

"נפש החיים" וספר התניא, ולא להסתפק בנימוקים פסיכולוגיים שעולים מהגישה הפסיכולוגית העכשווית.

אסיים בהערה בנושא טיפולי. המחבר (עמ' 53-54) כותב: "קיים פער בולט בין גישת חז"ל ובין עמדת הפסיכולוגיה כשמדובר בכירור פנימי (אינטרוספקציה) של רגשות העומדים כן בסתירה לעולם הערכי-הדתי. הפסיכולוג יעמול לסייע למטופל שלו להתוודע, במידה הרצויה, למלוא הטווח של הרגשותיו, גם אותם הרגשות אשר מימושם בעייתי או אסור מבחינה נורמטיבית-חברתית, כגון תשוקות מיניות וכעסים למיניהם. חז"ל לא היו רואים בעין יפה חיפוש מעין זה אחר 'תובנות' רגשיות". קביעה זו נראית לי לא מדויקת. בספרי הנ"ל (עמ' 114-118) ציטטתי דוגמאות לגישת חז"ל שראו בבלתי מודע הסבר להתנהגות האדם וביקרו אדם שאינו מנסה להבין את עצמו לעומק. בין היתר ציטטתי את דברי הרב יהודה לייב חסמן זצ"ל, מגדולי תנועת המוסר, שכתב "מכאן נתן הקב"ה כח באדם לידע מה שבתוך מעמקי לבו עצמו — גם הדק והעמוק ביותר — שלא ימצאנו לא חכם ולא נביא ולא מלאך — ולא עוד אלא שהוא (האדם, א"ר) נתבע על זאת בכל חומר הדין שלא התבונן".

כפי שהזכרתי לעיל, אין בדברים שהעליתי להמעט מחשיבותו של הספר ויש לקוות שימצא מסילות בלב הרבה בני-אדם שאולי טרם טעמו מחינם של תורה וחז"ל.

אהרן רבינוביץ

חדש בהוצאה

זהר עמר

הארבה במסורת ישראל

הוצאת
אוניברסיטת
בר-אילן
BAR-ILAN
UNIVERSITY
PRESS

בספר מוצג הארבה כאחת מתופעות הטבע המשמעותיות ביותר בחיי האדם בתקופה הקדומה. לבד מהיותו גורם המזיק לחקלאות, נחשב הארבה בעולם הקדום למאכל תאוה, ובשנות רעב שימש כמזון בסיסי, זמין וזול. מחקר זה הוא רב-תחומי, ייחודי מסוגו. הוא כולל תיאור מיני החגבים הטהורים שנוכרו בתורה (ויקרא יא כא-כב), וסקירת תפוצתם מבחינה ביולוגית והשפעתה האקולוגית תוך הארה של היבטים היסטוריים, הלכתיים, סוציולוגיים, ופולקלוריסטיים. מוצגות כאן עדויות היסטוריות לאכילת הארבה הכשר בקהילות ישראל השונות לתפוצותיהן. כמו כן מוקדש דיון נרחב לפן הגאו-תרבותי והשפעתו על נוהגי האכילה ועל הפסיקה ההלכתית, הן בקהילות אשכנז ופרובנס והן בקהילות שהיו תחת השפעת התרבות הערבית.

המחקר מבוסס על מקורות כתובים ואפיגרפיים מגוונים ועל תישאול מאות אנשים, ברובם קשישים, שהכירו היטב את נוהג אכילת הארבה. מטבע הדברים, מתמקד המחקר במסורתם של יהודי תימן וצפון אפריקה שהחזיקו במנהג אבותיהם עד לאמצע המאה העשרים.

לפנינו אפוא תיעוד של מסורת עתיקת יומין הנעלמת והולכת מן העולם. כמו-כן, זהו ניסיון של ממש להגדיר על פי מדדים מדעיים מדויקים את סימני החגבים הכשרים, שבעבר הועברו כמסורת שבעל-פה.

197 עמ', כריכה קשה, 2004

למידע נוסף נא לפנות להוצאת אוניברסיטת בר-אילן,
רמת-גן 52900, טל' 5318575, 03-5318401
פקסי 03-5353446